

Збірник містить матеріали
Міжнародного наукового семінару
«Еміль Балецький – мовознавець, письменник,
освітянин», присвяченого 100-річчю від дня
народження видатного славіста.
До видання ввійшли статті про життєпис
Еміля Балецького, його мовознавчу, освітницьку
діяльність та літературну творчість.

Jelen kötet
a neves szlavista születésének
100. évfordulója alkalmából,
Baleczky Emil – nyelvész, költő, tanár
címmel megrendezett nemzetközi tudományos
szeminárium előadásainak anyagait tartalmazza.
A kiadvány a Baleczky Emil életét, oktatói,
nyelvészeti és irodalmi tevékenységét
bemutató írásokat adja közre.

ЕМІЛЬ БАЛЕЦЬКИЙ – МОВОЗНАВЕЦЬ, ПИСЬМЕННИК, ОСВІТЯНИН / BALECZKY EMIL – NYELVÉSZ, KÖLTŐ, TANÁR

ЕМІЛЬ БАЛЕЦЬКИЙ – МОВОЗНАВЕЦЬ, ПИСЬМЕННИК, ОСВІТЯНИН

Матеріали Міжнародного наукового семінару

BALECZKY EMIL – NYELVÉSZ, KÖLTŐ, TANÁR

Nemzetközi tudományos szeminárium
előadásainak gyűjteménye

Baleczky Emil – nyelvész, költő, tanár

Nemzetközi tudományos szeminárium
Beregszász, 2019. május 23–24.

Tanulmánykötet

Еміль Балецький – мовознавець, письменник, освітянин

Міжнародний науковий семінар
Берегове, 23–24 травня 2019 року

Збірник наукових робіт

Baleczky Emil – nyelvész, költő, tanár

Nemzetközi tudományos szeminárium
Beregszász, 2019. május 23–24.

Tanulmánykötet

Szerkesztette:
Bárány Erzsébet

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2020

ETO 81'1:061.3(477.87)

B 19

A kiadvány a 2019. május 23–24-én Beregszászban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszéke által rendezett *Baleczky Emil – nyelvész, költő, tanár* című nemzetközi tudományos szemináriumon elhangzott előadások anyagát tartalmazza. A kötet a neves szlavista születésének 100. évfordulója kapcsán az életét, az oktatói, a nyelvészeti és az irodalmi tevékenységét bemutató tanulmányokat adja közre.

Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa (2020.08.27., 5. számú jegyzőkönyv).

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Kiadói Részlege és Filológia Tanszéke közreműködésével.

Szerkesztette:

Bárány Erzsébet

Lektorálta:

dr. Bárány Béla, PhD (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

dr. Gazdag Vilmos, PhD (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

A magyar nyelvű szöveget korrektúrázták:

a szerzők

Az ukrán és angol nyelvű szöveget korrektúrázta:

Kordonec Olekszandr és Vrábely Tamás

Műszaki szerkesztő:

Gazdag Vilmos

Borítóterv:

Gazdag Vilmos, Vezsdel László

ETO-besorolás:

a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára

A kiadásért felelnek:

Csernicskó István (a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola megbízott rektora)

Orosz Ildikó (a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke)

Dobos Sándor (a II. RF KMF Kiadói Részlegének vezetője)

A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

**A kiadvány megjelenését
a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács támogatta.**

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90202, Beregszász, Kossuth tér 6. E-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88000 Ungvár, Gagarin u. 36. E-mail: print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft.

ISBN 978-617-7868-35-3

© A szerzők, 2020

© A szerkesztő, 2020

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2020

Еміль Балецький – мовознавець, письменник, освітянин

Міжнародний науковий семінар
Берегове, 23–24 травня 2019 року

Збірник наукових робіт

За редакцією:
Єлизавети Барань

ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ – ТОВ «РІК-У»
Берегове–Ужгород
2020

УДК 81'1:061.3(477.87)

Б 19

Збірник містить матеріали міжнародного наукового семінару «*Еміль Балецький – мовознавець, письменник, освітянин*», який відбувся 23–24 травня 2019 року в м. Берегове. До видання, присвяченого 100-річчю від дня народження видатного славіста, ввійшли статті про життєпис науковця, його мовознавчу, освітницьку діяльність та літературну творчість.

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці II (протокол №5 від 27.08.2020 р.)

Підготовлено Видавничим відділом спільно з кафедрою філології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

За редакцією:

Єлизавети Барань

Рецензенти:

Адальберт Барань, кандидат філологічних наук (ЗУІ ім. Ф.Ракоці II)
Вільмош Газдаг, доктор філософії з гуманітарних наук, спеціальність «філологія»
(ЗУІ ім. Ф.Ракоці II)

Коректура угорського тексту:

авторська

Коректори українського та англійського текстів:

Олександр Кордонець та Томаш Врабель

Технічний редактор:

Вільмош Газдаг

Обкладинка:

Вільмош Газдаг, Ласло Веждел

УДК:

Бібліотечно-інформаційний центр «Опаціої Черє Янош» при ЗУІ ім. Ф.Ракоці II

Відповідальні за випуск:

Степан Черничко (в.о. ректора Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці II)

Ільдико Орос (президент Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці II)

Олександр Добош (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці II)

За зміст опублікованих наукових робіт відповідальність несуть автори

**Друк збірника здійснено за підтримки
Угорської академічної ради Закарпаття**

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) та ТОВ «РІК-У» (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88000. Електронна пошта: print@rik.com.ua)

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

ISBN 978-617-7868-35-3

© Автори, 2020

© Редактор, 2020

© Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, 2020

Зміст / Tartalom

ВСТУПНЕ СЛОВО	9
ELŐSZÓ	11
БАЛЛА ЕВЕЛНА: Мотив дороги в малій прозі Еміля Балецького	13
БАРАНЬ ЄЛИЗАВЕТА: Еміль Балецький – дослідник закарпатських українських говорів (перший етап наукової діяльності)	21
GAZDAG VILMOS: A szláv-magyar nyelvi kapcsolatok alakulása egy elfeledett keleti szláv jövevényszó regionális újjáéledése tükrében	41
ZOLTÁN ANDRÁS: Az „Ószláv nyelv” című egyetemi tankönyv (1968) fél évszázad távlatából	49
КАПРАЛЬ МИХАИЛ: Время надежд и разочарований русинской интеллигенции: еще раз к биографии Эмиля Балецкого	61
КОРДОНЕЦЬ ОЛЕКСАНДР: Концепт щастя у новелах «Цвіт щастя» Богдана Лепкого та «Счастье» Еміля Балецького	69
KOCSIS MINÁLY: Balezcky Emil és az ukrán nyelvemlékek	77
КРАВЕЦЬ ЛАРИСА: Лінгвофілософські виміри поняття «рідна мова»	83
LEBOVICS VIKTÓRIA: Balezcky Emil jogtalan elbocsátása az Eötvös Loránd Tudományegyetem archívumában található dokumentumok tükrében	93
ЛЯВИНЕЦ МАРИАННА: Ранняя поэзия Э. Балецкого	117
ЛЯВИНЕЦ-УГРИН МАРИАННА: Новые страницы биографии Эмиля Балецкого	127
МУШКЕТИК ЛЕСЯ: Фольклорно-етнографічні записи Еміля Балецького	165
TASKOVICS OKSZANA: Balezcky Emil útja a népi íróvá válása felé	177
CSERNICKÓ ISTVÁN: A szláv nyelvváltozatok kategorizálásának kérdése Kárpátalján	183
ЧОНКА ТЕТЯНА: Прозові твори Еміля Балецького: стиль, тематика, проблематика	223

AZ „ÓSZLÁV NYELV” CÍMŰ EGYETEMI TANKÖNYV (1968) FÉL ÉVSZÁZAD TÁVLATÁBÓL

ZOLTÁN ANDRÁS

Eötvös Loránd Tudományegyetem

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

zoltand@caesar.elte.hu

Emil Baleczky's extensive knowledge on Slavistics and general linguistics made him suitable for writing a textbook on Old Slavonic. The co-author of the textbook was Attila Hollós, the young colleague and student of Baleczky. The textbook, which was published in 1968, determined the Hungarian university education in Slavic studies for a long time. The textbook is still usable, though of course it bore some restrictions of the age, for example, the name of the language discussed, according to the contemporary Soviet Union's model became Old Slavonic what was the opposite of the Hungarian tradition (Old Church Slavonic), furthermore Nikolai Trubetzkoy's periodization of the Slavic language histories, which placed the end of the ancient Slavic period to the 12th century, was mentioned in the textbook, but it was rejected without any argument. It is presumable that the behavior of the Hungarian Slavists in this respect was also determined by the attitude of the official Soviet Union to the emigrated Prince Trubetzkoy. However, the textbook is still scientifically sound and should be republished after the necessary corrections and updates.

Baleczky Emil (1919–1981) igen széles spektrumot átfogó szellemi örökségét mind a szláv világ, mind a magyar tudományos élet nagyra becsüli. Ifjúkori szépirodalmi munkásságának összegyűjtésére egy korábbi konferencia (Budapest, 2007; anyagát I. Материалы 2009) alkalmából tettünk kísérletet (Baleczky 2007, vö. Bárányné 2009a). Tudományos munkássága ugyan a nyelvtudomány területén bontakozott ki, de a szépirodalom iránti érdeklődése mindvégig megmaradt (vö. Hadrovics 1980: 232, valamint Lebovics Viktória és Lyavinecz-Ugrin Mariann tanulmányait ugyanebben a kötetben). Nyelvtudományi munkásságát az utóbbi években Bárányné Komári Erzsébet tanulmányorozatban elemezte (2009b, 2014, 2015, 2018, 2019a, 2019b), de ukrán kutatók érdeklődését is felkeltette (Сугоняк 2017); életműve szilárdan beépült az ukrán nyelvtudományba (vö. Хланга 2003, Чучка 2007). Etimológiai tanulmányaira sokszor hivatkozik az ukrán etimológiai szótár (ЕСУМ): *балмуш* (1: 128), *баник* (1: 132), *банувати* (1: 135), *бекеша* (1: 164), *вадь* (1: 319), *дюк* (1: 151–152), *курта* (3: 158), *лаба* (3: 173), *ланц* (3: 192), *легіть* (3: 209), *пушка* (4: 645–646), *теметів* (5: 542), *хосен* (6:

204), *шаркантицьов* (6: 383), hogy csak a teljesség igénye nélkül lapozzuk át a hatkötetes szótárt. Nem kevesebb hivatkozással találkozunk munkáira a modern magyar etimológiai szótárakban sem. A szakirodalmi forrásokat részletesebben idéző és elektronikusan is kereshető TESz a következő szócikkekben hivatkozik Balczky Emil valamely tanulmányára: *átalag* (1: 192–193), *bálmos* (1: 232–233), *bekecs* (1: 271), *bendő* (1: 278), *bobajka* (1: 314), *buksza* (1: 385–386), *condra* (1: 475–476), *csula* (1: 572–573), *dohány* (1: 653–654), *dög* (1: 667–668), *gazda* (1 : 1037–1038), *gobonca* (1: 1067), *görög* (1: 1091), *guba* (1: 1100–1101), *krajnik* (2: 640–641), *lánc* (2: 714–715), *mázsa* (2: 868), *pántlika* (3: 86), *pergyóka* (3: 164), *pogácsa* (3: 235), *puska* (315–316), *teher* (3: 875–876), *trombita* (3: 990). Találunk utalást egy cikkére az új orosz etimológiai szótárban is (*антал* – АНИКИН 1: 226–227). Nagyra becsülte etimológiai cikkeit a fiatalabb pályatárs, Dezső László is: „Balczky Emil ötvösművészi gonddal kidolgozott cikkei példázzák, hogyan lehet akár egy-egy magyar jövevényszó származékait elemezni, mennyi tanulság rejlik a magyar elemek kutatásában” (Dezső 1989: 6).

Balczky Emilnek minden adottsága és képessége megvolt ahhoz, hogy ilyen „ötvösművészi gonddal kidolgozott” etimológiai tanulmányokat írjon. Eleve soknyelvű közegből származott, orosz nyelvű gimnáziumot végzett, majd Prágában kezdte meg tanulmányait, itt a szlavisztika mellett klasszika-filológiát is hallgatott. Budapesten is többnyelvű közegben forgott, nemcsak a kárpátaljai irodalmi és tudományos körökkel állt állandó kapcsolatban, hanem a lengyel menekültekkel is (vö. Zoltán 2009). Számos szláv nyelv gyakorlati ismerete mellett elmélyült klasszika-filológiai és szláv nyelvtörténeti tanulmányai nemcsak kiváló etimológussá, hanem a szláv történeti-összehasonlító nyelvészet szaktekintélyévé is tették. Alapos ismeretekkel rendelkezett az általános nyelvészet területén is, amiről két kötetes orosz nyelvű jegyzete tanuskodik (Balczky 1954). Kiválóan ismerte több szláv nyelv történetét és dialektológiáját, előadta például az ukrán nyelv történetét is (Balczky 1969). Mindez lehetővé tette, hogy belefogjon egy olyan ószláv nyelvi tankönyv megírásához, amely egyben bevezetésül is szolgál a szláv nyelvtudományba. A könyv Hollós Attilával társszerzőségben 1968-ban jelent meg először és még további négy kiadást ért meg (Balczky–Hollós 1968).

A könyv előszavából megtudjuk, hogy a tankönyv előzménye egy egyetemi jegyzet volt, amelynek megírására eredetileg Kniezsa István és Balczky Emil kapott megbízást, de Kniezsa betegsége miatt második részét az akkor fiatal tanársegéd, Hollós Attila készítette el (Hollós Attiláról I.

Zoltán 2003a, 2003b, Józsa 2018). A Balczyk Emil által írt első rész 1963-ban, a Hollós Attila által írt második rész pedig 1964-ben házi sokszorosításban megjelent, majd a szerzők mindkét részt Kniezsa István tanácsai alapján átdolgozták és az általa lektorált változatot 1965-ben egyetemi jegyzetként megjelentették (Balczyk–Hollós 1965). Ennek a jegyzetnek a kibővített, átdolgozott változata lett az egyetemi tankönyv, amelynek hivatalos bírálói (lektorai) Hadrovics László és Péter Mihály lettek (l. Balczyk–Hollós 1968: 5–6; a továbbiakban erre a műre csak zárójelbe tett lapszámokkal hivatkozunk), de a mű korábbi változatai révén nyilvánvalóan magán viseli a címlapon már nem szereplő, időközben (1965) elhunyt Kniezsa István keze nyomát is, ami nem meglepő, hiszen Kniezsa megkérdőjelezhetetlen tekintélye rányomta bélyegét a XX. század második felének egész magyarérdekű szlavisztikájára. A korábbi jegyzetben alkalmazott munkamegosztás szerint a *Bevezetés* (9–30) és *Hangtan* (31–89) című fejezeteket Balczyk Emil, az *Alaktan* (90–167) és a *Mondattani alapfogalmak* (168–187) című részeket pedig Hollós Attila írta.

A tankönyv megjelenése után két alapos recenzió jelent meg róla magyarországi orgánumban (H. Tóth 1969, Péter 1970), mindketten több részletkérdés vitatása mellett nagyra értékelték a szerzőpáros munkáját. Az egyetlen külföldi recenzió már címében is „mintaszerűnek” nevezi a könyvet, igaz, a bolgár szerző a recenzió terjedelmének nagyobb részét a könyv címe bírálatának szenteli, vagyis annak, hogy a szerzők az ószláv nyelvet miért nem *óbolgárnak* nevezik (Младенов 1971), noha a nyelv óbolgár jellegét a szerzők egy pillanatra sem vonják kétségbe és ezt már a Balczyk a *Bevezetés* első mondatában leszögezi: „Ószláv vagy óegyházi szláv nyelvnek azt az óbolgár (vagy ómacedón) nyelvet nevezzük [...]” (9). A magyar szlavisztikában hagyományos *óegyházi szláv* terminussal szemben (vö. pl. Kniezsa 1955, TESz, FNESz) a szerzők a rövidebb *ószláv nyelv* elnevezést minden bizonnyal a korabeli szovjet gyakorlat (*старославянский язык*) hatására részesítették előnyben.¹

A szerzők ugyan hangsúlyozzák, hogy a tankönyv a korábban külföldön megjelent hasonló munkákhoz képest „eltekintve néhány magyar vonatkozástól és egypár új adattól” nem kíván újat mondani, azonban éppen ezek a magyar vonatkozások teszik izgalmassá a magyar nyelv története iránt érdeklődő olvasók számára is, hiszen „az ószláv nyelv ismerete igen

¹ A jegyzetben még ez a mondat így kezdődik: „Ószláv vagy óegyházi szláv nyelvnek (oroszul: staroslavjanskij jazyk) azt az óbolgár (vagy ómacedón) nyelvet nevezzük [...]” (Balczyk–Hollós 1965: 5).

jelentős a magyar nyelv (különösen annak szókincse, a magyarországi helynevek és a magyar hangtörténet) tanulmányozásának a szempontjából is” (11). Nem mulasztják el megemlíteni Cirill és Metód pannóniai működésének emlékeit (21) és a magyarba átkerült óbolgár jövevényszavakat és helyneveket (30).

Ezzel kapcsolatban részletesebben kitérünk a tankönyv egyik ellentmondásos megoldására. A magyar nyelv meglehetősen nagy számú korai szláv jövevényszavának vizsgálatakor nem kerülhető meg a szláv nyelvek történetének néhány alapkérdése, többek között például az, hogy a szláv alapnyelv (az ősszláv) mikor vált szét a ma ismert szláv nyelvekre.

Erre vonatkozóan a hazai szlavisztikában az a nézet uralkodik, hogy az ősszláv nyelv a nagy szláv expanziót (Kr. u. VI–VII. sz.) követően egyből a mai értelemben vett egyes szláv nyelvekre esett szét, vagyis a honfoglaló magyarok nem ősszláv nyelvű lakosságot találtak a Kárpát-medencében, hanem már elkülönült szlovák, horvát, bolgár, szlovén stb. nyelven beszélő népeket (vö. Kniezsa 1942: 178, Kiss 1994). Érdekes módon találkoztak ebben a felfogásban bizonyos tudományon kívüli szempontok: magyar részről a szláv hatás kisebbitésére való törekvés („...bár összeségében a szláv nyelvi hatás nyelvünkben igen nagy, egy-egy szláv nyelvnek a hatása azonban nem nagyobb, mint pl. a régi török vagy az olasz nyelvi hatás” – Melich 1910: 31), szláv szomszédaink részéről pedig nyelveik régiségének a bizonygatása (pl. Ján Stanislav szerint a Dunántúl a magyar honfoglalás előtt szlovák nyelvterület volt, vö. Gregor 1989: 194). Úgy látszik, ez a felfogás környékünkön mindenkinek megfelelt, ezért a bizonyítékok hiánya fölött a közép-európai kutatók rendszerint szemet hunytak és nem firtatták, hogy mi a kritériuma egy nyelv (az ősszláv) több nyelvre való felbomlásának. Azok az izoglosszák ugyanis, amelyek a szláv nyelvterületet már a magyar honfoglalás előtt felszabdalták, nem egyes szláv nyelveket, hanem azok csoportjait jellemzik ma, vagyis – a tankönyvekben használatos egyszerűsített hangjelölést alkalmazva – egy ősszláv **borda* ‘szakáll’ vagy **zolto* ‘arany’ alakból nem egy bizonyos szláv nyelvben lett csak *brada* és *zlato*, hanem az összes délszláv nyelven kívül még a csehben és a szlovákban is; az összes többi nyugati szláv nyelvben (lengyel, alsó- és felsőszorb) *broda* és *zloto* felel meg ezeknek, míg a három keleti szláv nyelvben (orosz, ukrán, fehérorosz) *boroda* és *zoloto* típusú alakok keletkeztek. Tehát nem volt egységes a szláv nyelv a magyar honfoglalás idején, de nem is voltak még kialakulva például a *brada* típuson belül az egyes mai nyelveket jól érzékelhetően megkülönböztető vonások.

A hagyományos nézetek bírálatával a fiatal Nikolaj Sergeevič Trubeckoj herceg (1890–1938) már az I. világháború idején, 1916-ban fellépett egy nyilvános előadáson Aleksej Aleksandrovič Šachmatov ma is klasszikusnak számító művét (Šachmatov 1915) bírálva. Ebből az előadásból nőtt volna ki Trubeckoj disszertációja, amelyet *A szláv nyelvek őstörténete* (*Опыт праистории славянских языков*) címmel kezdett írni már az orosz polgárháború viszontagságai közepette. Ennek kéziratát Rosztovból való menekülése előtt letétbe helyezte az ottani egyetem könyvtárában, de az más irataival együtt elveszett, valószínűleg a II. világháborús bombázásoknak esett áldozatul. A disszertáció elveszett kéziratát Trubeckoj emlékezetből próbálta rekonstruálni, ez azonban nem sikerült, viszont több fontos cikke jelent meg a tervezett könyv témakörében. Tartalmáról, felépítéséről Trubeckojnak már a szófiai emigrációból Roman Jakobsonhoz írott leveleiből alkothatunk képet (TLN 5–8). Már az első fennmaradt, 1920. december 12-én kelt levélben leszögezi, hogy ő az ősszláv korszak végét a XII. századra teszi (TLN 2). A nemzetközi tudományos nyilvánosság elé 1922-ben állt ki elgondolásával, amelynek lényege az, hogy egy nyelv akkor bomlik fel több nyelvre, amikor nyelvjárásai már nem képesek közös innovációkat végrehajtani. Ezért az ősszláv nyelv fennállása esetén a *terminus ad quem* az utolsó közös szláv hangváltozás, márpedig ez a hagyományosan *jer*-eknek nevezett, a cirill betűs ősszláv kéziratokban ѣ, ѣ betűkkel jelölt rövid magánhangzók² kiesése bizonyos pozíciókban, ami időben elhúzódva a 10–XII. század folyamán ment végbe a szláv nyelvterületen nagyjából egységes módon (Troubetzkoy 1922: 217–218). Trubeckoj később is visszatért erre kérdésre (Trubetzkoy 1925: 287–288, Трубейкоѣ 1927: 55–56). Kortársai közül leghatározottabban Nikolaj Nikolaevič Durnovo állt ki e felfogás mellett (Дурново 1932).

Mellékesen jegyzem meg, hogy örvendetes módon az utóbbi időkben több cikk jelenik meg a régi szláv–magyar nyelvi kapcsolatok köréből, és úgy tűnik, mintha Trubeckoj eredményeit egy kicsit e sorok írójának kezdenék tulajdonítani, noha nem tettem semmi mást, mint azt, hogy

² E két magánhangzót szokás redukált ѣ és redukált ѣ névvel is illetni, ami nem pontos, mivel ezek a magánhangzók a X–XI. században még többnyire teljesen tiszta, a szlávval kontaktáló nyelvek beszélői számára jól azonosítható vokálisok voltak. Hogy hogyan ejthették ezeket a hangokat a X–XI. században, arra nézve DÉCSY GYULA kutatásai alapján teljesen biztosak lehetünk abban, hogy a ѣ (*jer*) rövid *u*-nak, a ѣ (*jer'*) pedig rövid *i*-nek hangzott, illetve – ahogy DÉCSY (1958: 384) óvatosan fogalmaz –, ezek vagy rövid *u*-nak és rövid *i*-nek hangzottak, vagy olyan hangszínű hangok voltak, amelyeket a finnek és a magyarok rövid *u*-nak és rövid *i*-nek érzékeltek.

Trubeckoj tételéből a magyar nyelv régi szláv jövevényszavaira nézve levontam azt a magától adódó következtetést, hogy a magyarság nem a mai értelemben vett, már egymástól végleg elkülönült szláv nyelveket beszélő lakosság közé települt, hanem az itt lakó szlávok még a felbomlófélben lévő késői ősszláv nyelv dialektusait beszélték. Horváth László ezt egy helyütt „Zoltán elméletének” nevezi (Horváth 2019: 271), ami megtisztelő ugyan, de a fentiek fényében nem helytálló. Más okból kell kiigazítani Mozga Evelin (2019: 52) fogalmazását, amely azt sugallja, hogy csupán az 1980-as évektől kezdve kezdtek volna megkérdőjelezni, hogy az ősszláv nyelv korszaka csak az 5. századig tartott; mint láttuk, Trubeckoj ennek az ellenkezőjét már az 1920-as évek elejétől hirdette.

Trubeckoj nézeteinek magyarországi fogadtatása visszavezet bennünket az *Ószláv nyelv* című tankönyvhöz. Trubeckojnak a fenti kérdést érintő írásai csak a szovjet rendszer vége felé kezdtek megjelenni saját hazájában (Трубецкой 1987). A hercegi címét (*knjaz', Fürst, le prince*) tudományos művein is feltüntető fehéremigráns néhány cikke és a *Grundzüge der Phonologie* orosz fordítása ugyan megjelent a hruscsovi „olvasás” éveiben (Трубецкой 1960), utána azonban hosszú szünet következett. A magyarországi szlavisták közül a tanulmányait Prágában kezdő, majd Budapesten Kniezsánál befejező Balczky Emil az ELTE orosz szakán nyelvtörténetből doktorálni készülőkkel olvastatta az „*Einiges*”-t, ahogy a tanulmányt (Trubetzkoy 1925) röviden emlegettük. Az *Ószláv nyelv* című egyetemi tankönyvben azonban érdekes módon intézte el a kérdést: „Az V–IX. században a szlávok már külön éltek, nyelvük – mint láttuk – már eltért egymástól. [...] A nyelvi differenciáció azonban még nem fejeződött be teljesen, mert a IX. században még minden szláv törzs nyelvében megvoltak a nazális (*ǫ, ǣ*) és a redukált (*ǫ̆, ǣ̆*) magánhangzók, amelyeket pontosan tükröznek az ősszláv nyelvemlékek, valamint a magyarba, a románba és az albánba átvett korai szláv jövevényszavak. Tehát a IX. században még nem fejeződött be a szláv nyelvek differenciációja, közös szláv nyelvről azonban ebben az időben már nem beszélhetünk. Egyes nyelvészek, pl. N. S. Trubeckoj (1890–1938) szerint a szláv nyelvek csak a XII. századtól tekinthetők teljesen önállóaknak, ez az álláspont azonban nem fogadható el” (14).³ Balczky tehát megemlíti Trubeckoj nézetét, de különösebb érvelés

³ A jegyzetben ez utóbbi mondat még így hangzik: „Egyes nyelvészek csak a XII. századtól tartják teljesen önállóaknak az egyes szláv nyelveket, ez az álláspont azonban nem fogadható el” (Balczky–Hollós 1965: 10), tehát Trubeckojt Balczky név szerint nem említi meg.

nélkül elutasítja, ugyanakkor a „nyelvi differenciáció még nem fejeződött be teljesen” a IX. században szerinte sem. Úgy tűnik, mintha Balczyk Trubeckoj és Kniezsa között ingadozna. A könyvből azonban nem derül ki, hol olvasható mindez az orosz kutatónál, bár maga Trubeckoj – ószláv nyelvtanával – szerepel a bibliográfiában, ebben a művében azonban nincs szó a bennünket most érdeklő kérdéstről (vö. Trubetzkoy 1954). A fentebb említett recenziókban nem kifogásolta senki ezt az eljárást (vö. H. Tóth 1969, Péter 1970, Mladenov 1971). Összehasonlításképpen érdemes megjegyezni, hogy az egyébként kitűnő és ma is széles körben használt moszkvai ószláv tankönyv a Kr. u. I. évezred végére helyezi az ószláv kor végét anélkül azonban, hogy az eltérő véleményekről, pl. Trubeckojéről említést tenne (Chaburgaev 1974: 19), vagyis Budapesten, ha elfogadni nem is, legalább említeni lehetett, míg Moszkvában el kellett teljesen hallgatni egy egyetemi tankönyvben. Az orosz szellemi elit azonban nyilván nem innen tájékozódott, hanem nagyon is számontartotta Trubeckoj munkásságát, s a cenzúra felpuhulásával már nyíltan is hivatkozhatott rá. Így járt el Evgenij Chelimszkij is idézett munkájában (Хелимский 1988: 351); a közelmúlt ismert szlavistái közül Trubeckoj álláspontját fogadta el például Vladimir Nikolaevič Toporov és Henrik Birnbaum (vö. Бирнбаум 1986: 76, 173, 242).

A budapestihez képest a jó negyedszázaddal későbbi szegedi egyetemi tankönyv mindössze annyit lépett előre, hogy elutasító megjegyzés nélkül említi Trubeckoj nézetét: „Vannak nyelvészek, akik az ószl. korszak utolsó hangfejlődési tendenciájának a sorvadó magánhangzók kiveszését tekintik, és kiveszésük időpontját jelölik meg az ószláv nyelv befejezésének (N. Trubeckoj és N. Durnovo)” (H. Tóth 1995: 57). Itt is hiányzik egyébként a bibliográfiai utalás Trubeckoj, illetve Durnovo idevágó munkáira. Durnovo neve aligha véletlenül kerül csak 1990 után említésre ebben az összefüggésben, ő ugyanis Trubeckojtól eltérően visszatért a Szovjetunióba, ahol 1933-ban a koncepció ú. szlavista-perben elítélték, az északi sarkkörön túli Szoloveckij-szigetek koncentrációs táborába zárták, majd a kor gyakori gyászos forgatókönyve szerint 1937-ben kivégezték; így sokáig rá sem lehetett hivatkozni. Nem kétséges, hogy hazájában Trubeckojra is hasonló sors várt volna, mivel a Durnovo és fia ellen emelt koholt vádak alapját a házkutatás során tőlük elkobzott Trubeckoj-művek képezték (többek között az idézett Trubeckoj 1927 tanulmányt magába foglaló párizsi kiadvány is, l. Ашнин-Алпатов 1994: 13). Nehéz bizonyítani, de gyanítható: abban, hogy Trubeckoj (és az őt követő Durnovo) nézetei a rendszerváltozás előtti Magyarországon nem kaptak szélesebb körű publicitást, vezető

szlavistáink hagyománytisztelete mellett a „nagy testvér” érzékenységre figyelő politikai óvatosság is szerepet játszhatott (vö. Zoltán 2020: 92–96).

Az immár fél évszázados „Baleczky–Hollós” Magyarországon a szláv szakos tanárok és kutatók számos nemzedékének lett a szlavisztikai ismeretek forrása, utolsó kiadása óta is több mint 30 év telt már el, ezért ma már csak antikváriumokban lehet ritkán rábukkanni. Ugyanakkor ma is nélkülözhetetlen nemcsak az oktatásban, hanem kézikönyvként használják a szlavisztikai problémákba ütköző magyar nyelvészek is. Maga a tárgy a szláv szakokon Magyarországon kiszorult az egyetemi alapképzésből, de a mesterképzésnek továbbra is szerves része, tehát szükség lenne újabb kiadására. A könyv tudományos szempontból ma is megállja a helyét, tehát némileg felfrissítve ma is érdemes lenne kiadni. Ezt Hollós Attila elő is készítette, a szükséges javításokat elvégezte, a bibliográfiát is frissítette. A felújított „Baleczky–Hollós” tehát kiadóra vár.

IRODALOM

- Baleczky Emil 1954. *Bevezetés a nyelvtudományba* 1–2. Budapest: Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat.
- Baleczky Emil 1969. *Ukrán történeti nyelvtan 1969/70*. [Kézirat.]
- Baleczky Emil 2007. *Литературное наследие*. Под ред. А. Золтана и М. Капралы. – Irodalmi örökség. Szerk. Káprály M. és Zoltán A. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék, 2007 (= *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 20).
- Baleczky Emil – Hollós Attila 1965. *Ószláv nyelv*. Kézirat. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Baleczky Emil – Hollós Attila 1968. *Ószláv nyelv*. Budapest: Tankönyvkiadó.
[További változatlan kiadások ugyanott: 1973, 1978, 1985, 1987.]
- Bárányné Komári Erzsébet 2009a. (Ismertetés erről: Baleczky 2007) *Studia Russica* 23: 319–327.
- Bárányné Komári Erzsébet 2009b. Роль Еміла Балецького в дослідженні угорських запозичень у творах західноукраїнських письменників кінця ХІХ – початку ХХ століття. *Studia Russica* 23: 37–51.
- Bárányné Komári Erzsébet 2014. Еміль Балецький – дослідник східнослов'янських говорів Угорщини. *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych* 9: 16–23.
- Bárányné Komári Erzsébet 2015. Еміль Балецький як діалектолог. *Hungaro-Ruthenica* 8: 29–38.
- Bárányné Komári Erzsébet 2018. Еміль Балецький – дослідник української мови (до 100-річчя від дня народження). *Українська мова* 4 (68): 150–161.
- Bárányné Komári Erzsébet 2019a. Еміль Балецький – дослідник закарпатських українських говорів: перший етап наукової діяльності. In: Balázs, K,

- Herbil, I. (eds.), *Dialogul slavistilor la inceputul secolului al 21-lea: Lucrarile simpozionului international VII/1*. Cluj-Napoca: Casa Cărtii de Știință. 466–474.
- Bárányné Komári Erzsébet 2019b. 3 історії лінгвоукраїністики в Угорщині (діяльність Емілія Балецького та Шандора Моканя). In: Balla, Evelina; Bárány, Erzsébet; Csonka, Tetyána; Gazdag, Vilmos; Stefuca, Viktória (szerk.), *Ukrainisztika Magyarországon és a határon túlon / Україністика в Угорщині та поза її межами*. Nyíregyháza: RIK-U Kiadó. 37–46.
- Décsy Gyula 1958. Die Entsprechungen der gemeinslavischen Halbvokale im Finnischen und Ungarischen. *Die Welt der Slaven* 3: 369–388.
- Dezső László 1989. *A XVI–XVIII. századi kárpátukrán nyelvoemlékek magyar jövevényszavai*. Budapest: Akadémiai Kiadó. (= Nyelvtudományi Értekezések 128.)
- FNESz = Kiss Lajos 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gregor Ferenc 1989. Sándor és társai (Magyar eredetű személynevek a szlovákban). *Magyar Nyelv* 85: 180–196.
- Hadrovics, László 1980. Эмилю Балецкому 60 лет. *Studia Slavica Hung.* 26: 230–232.
- Horváth László 2019. A szláv nazális magánhangzót képviselő jövevényszavak átvételének idejéről és egy számítási próbáról. *Magyar Nyelv* 115: 271–282.
- Józsa, György Zoltán 2018. Attila Hollós Celebrating His 85th Birthday. *Studia Slavica Hung.* 63: 480–482.
- Kiss Lajos 1994. Néhány szlavisztikai műszóról (összláv nyelv, egyházi szláv nyelv, orosz nyelv). *Magyar Nyelv* 90: 361–363.
- Kniezsa István 1942. Magyar–szláv nyelvi érintkezések. In: Szekfű Gyula szerk. *A magyarság és a szlávok*. Budapest: Franklin. 168–188.
- Kniezsa István 1955. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. I/1–2. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Melich János 1910. *Nyelvünk szláv jövevényei*. Budapest. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 13.)
- Mozga Evelin 2018. A Tihanyi összeírás szláv eredetű személyneveiről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 14: 51–71.
- Péter, Mihály 1970. Emil Baleczky – Attila Hollós: Ószláv nyelv. [Altslawische Sprache], Tankönyvkiadó, Budapest 1968. 198 S. 20, – Ft. (Recenzió.). *Acta Linguistica Hung.* 20: 461–464.
- Péter, Mihály 2009. Встречи с Эмилем Балецким. *Studia Russica* 23: 7–9.
- TESz = Benkő Loránd főszerk. 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–4*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- TLN = N. S. Trubetzkoy's letters and notes. Prepared for publication by Roman Jakobson with the assistance of H. Baran et al. The Hague–Paris: Mouton, 1975.
- H. Tóth, Imre 1969. Baleczky Emil–Hollós Attila, Ószláv nyelv. Tankönyvkiadó, Budapest 1968, 198 стр. (Recenzió.). *Studia Slavica Hung.* 15: 156–159.
- H. Tóth Imre 1995. *Bevezetés a szláv nyelvtudományba*. Szeged: JATE BTK.

- Troubetzkoy, N. S. 1922. Essai sur la chronologie de certains faits phonétiques du slave commun. *Revue des Études Slaves* 2: 217–234.
- Trubetzkoy, N. S. 1925. Einiges über die russische Lautentwicklung und die Auflösung der gemeinrussischen Spracheinheit. *Zeitschrift für Slavische Philologie* 1: 287–319. (Új kiadása: Trubetzkoy 1988: 93–125; orosz fordítása: Трубецкой 1987.)
- Trubetzkoy, Nikolaus S. 1954. *Altkirchenslavische Grammatik*. Wien: Rohrer. [2. Auflage: Graz–Wien–Köln: Böhlau, 1968.]
- Trubetzkoy, N. S. 1988. *Opera slavica minora linguistica*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Zoltán András 1982a. Emil Balczyk (1919–1981). *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 28: 405–407.
- Zoltán András 1982b. Balczyk Emil (1919–1981). *Egyetemi Lapok* 24/1.
- Zoltán, András 2003a. Hollós Attila köszöntése. In: Abonyi Réka, Janurik Szabolcs, Zoltán András szerk. *Miscellanea Corviniana. Köszöntő könyv Hollós Attila 70. születésnapjára*. Budapest: ELTE. 6–9. [Csak internet: <https://sites.google.com/site/baltoslavica/bibliotheca> –2019.12.18.]
- Zoltán, András 2003b. K 70-letiu Attily Holloša *Studia Slavica Hung.* 48: 474–476.
- Zoltán, András 2009. Вацлав Фельчак и Эмиль Балецкий – документы дружбы и сотрудничества. *Studia Russica* 23 (2009) 30–36.
- Zoltán András 2020. A szláv nyelvfejlődés Trubeckoj-féle korszakolása és a magyar szlavisztika. *Magyar Nyelv* 116: 92–96.
- Аникин, Е. А. 2009–2019. *Русский этимологический словарь*. Вып. 1–13 (а – диэло). Москва: Рукописные памятники Древней Руси, (кésőbb:) Санкт-Петербург: Нестор-История.
- Ашнин, Ф. Д. – Алпатов, В. М. 1994. «Дело славистов»: 30-е годы. Москва: Наследие.
- Бирнбаум, Х. 1986. *Праславянский язык: Достижения и проблемы в его реконструкции*. Москва: Прогресс.
- Дурново, Н. Н. 1932. К вопросу о распадении общеславянского языка. In: *Sborník prací I. Sjezdu slovanských filologů v Praze, 1929. Svazek II. Přednášky*. Orbis, Praha, 514–526. [Új kiadása: Дурново 2000: 624–637.]
- Дурново, Н. Н. 2000. *Избранные работы по истории русского языка*. Москва: Языки русской культуры.
- ЕСУМ = Мельничук, О. С. (гол. ред.) 1982–2012. *Етимологічний словник української мови* 1–6. Київ.
- Материалы 2009 = Материалы Международной научной конференции, посвященной памяти Эмиля Балецкого (1919–1981) Будапешт, 23–24 мая 2007 г. *Studia Russica* 23: 5–173.
- Младенов, Ц. 1971. Образцова унгарска старобългарска граматика. (Recenzió.) *Български език* 21/4: 374–377.
- Сугоняк, В. Б. 2017. Ранні лінгвоукраїністичні студії Е. Балецького. *Philology. Science and Education: a New Dimension* 5 (28)/115: 47–50.

- Трубецкой, Н. С. 1927. Общеславянский элемент в русской культуре. In: Трубецкой, Н. С. *К проблеме русского самопознания: Собрание статей*. [Paris]: Евразийское книгоиздательство. 54–94.
- Трубецкой, Н. С. 1960. *Основы фонологии*. Перевод с немецкого А. А. Холодовича. Москва: Издательство иностранной литературы.
- Трубецкой, Н. С. 1987. О звуковых изменениях русского языка и распаде общерусского языкового единства. In: Трубецкой, Н. С. *Избранные труды по филологии*. Москва: Прогресс. 143–167.
- Хабургаев, Г. А. 1974. *Старославянский язык*. Москва: Просвещение.
- Хелимский Е. А. 1988. Венгерский язык как источник для праславянской реконструкции и реконструкции славянского языка Паннонии. In: Н. И. Толстой ред., *Славянское языкознание: X Международный съезд славистов, София, сентябрь 1988 г., Доклады советской делегации*. Москва: Наука. 347–368.
- Хланта, І. В. 2003. Балецький Еміль Дмитрович. In: *Енциклопедія Сучасної України* (http://esu.com.ua/search_articles.php?id=40115 – 2019. 12. 14.)
- Чучка, П. П. 2007. Балецький Еміль Дмитрович. In: *Українська мова: Енциклопедія*. Видання третє, зі змінами і доповненнями. Київ. 42.
- Шахматовъ, А. А. 1915. *Очеркъ древнѣйшаго періода исторіи русскаго языка*. Петроградъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ. (Энциклопедія славянської філології 11.1.)